

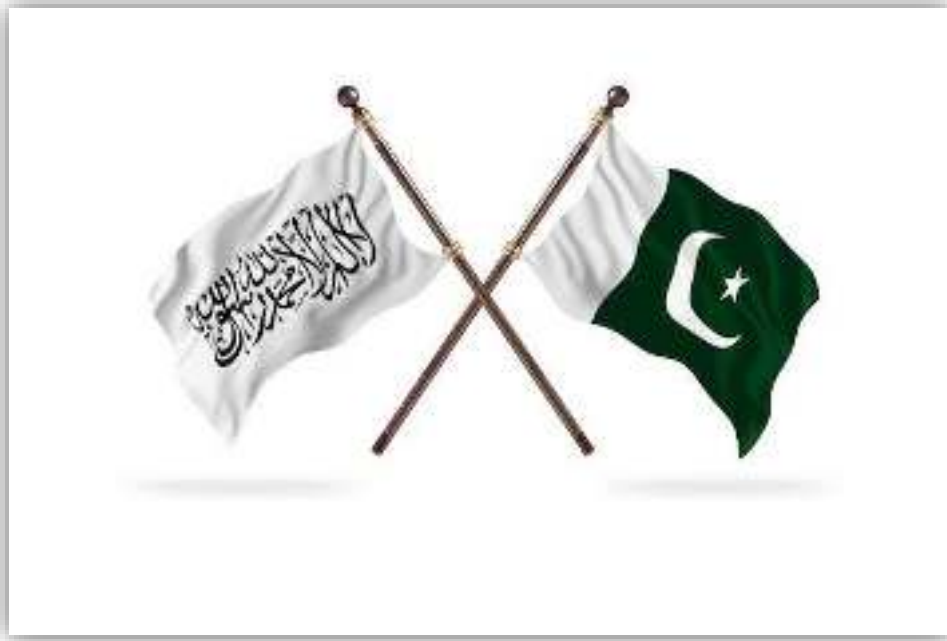
مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی

تجارب هفته

شماره: 417

(از 15 الی 20 میزان 1402 هـ ش)

مروری بر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان در دوره امارت اسلامی

این نشریه هفته‌وار، تحلیل رویدادهای مهم سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی افغانستان و منطقه است که به زبان‌های پشتو، دری، انگلیسی و عربی توسط مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی تهیه و نشر می‌گردد.

آنچه درین شماره می خوانید:

- 3..... مروری بر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان در دوره امارت اسلامی
- 3..... مقدمه
- 4..... ترانزیت بین پاکستان و افغانستان
- 5..... تجارت دوجانبه
- 6..... تجارت منطقه ای
- 7..... موانع بر سر راه روابط اقتصادی دوجانبه
- 8..... نتیجه
- 8..... پیشنهادات
- 9..... منابع

مروری بر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان در دوره امارت اسلامی

مقدمه

مسیر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان پر فراز و نشیب است و بیشتر تجارت و ترانزیت دو کشور قربانی روابط و بی ثباتی های سیاسی است. فراز و نشیب روابط اقتصادی و سیاسی دو کشور در مقاطع مختلف عوامل مختلفی داشته است. در گذشته اکثر تحلیل ها این بود که در کنار عوامل دیگر، موضوع خط دیورند نیز یکی از موضوعات اساسی است که این روابط را تیره کرده است.ⁱ

در دو سال اخیر که امارت اسلامی در افغانستان در قدرت است، اگرچه گراف تجارت بین دو کشور افزایش یافته است، اما یک سلسله مشکلات نیز به وجود آمده است که ممکن عوامل آن نسبت به گذشته متفاوت باشد. اخیراً پاکستان یک سلسله سیاست های اقتصادی را در قبال افغانستان انتخاب کرده است که می تواند روابط اقتصادی دو کشور را عمیقاً تحت تأثیر قرار دهد و گمان می رود که تأثیرات منفی این اقدامات بر دو طرف وارد شود و در بعضی موارد تأثیرات منفی درازمدت در پی خواهد داشت.

اگر تجارت با پاکستان را در هر دو دوره امارت اسلامی در نظر بگیریم، می توان دریافت کرد که در آغاز دوره گذشته، تجارت دوجانبه پاکستان و افغانستان 25 میلیون دالر بوده که تا پایان این دوره به 170 میلیون دالر رسیده بود. در دهه اول جمهوری این سطح به دو نیم میلیارد دالر رسید.ⁱⁱ

در سال 2021 پس از برقراری مجدد امارت اسلامی، تجارت دوجانبه پاکستان و افغانستان دوباره افزایش یافت و تا به دو میلیارد دالر رسید. تفاوت این افزایش با دوره جمهوری این است که در آن زمان تعادل بین صادرات و واردات وجود نداشت. به عبارت دیگر، صادرات به پاکستان کم و واردات زیاد بود، اما در عصر کنونی امارت اسلامی، تقریباً از نظر صادرات و واردات با پاکستان تعادل به میان آمده است. یعنی سطح صادرات افغانستان به پاکستان افزایش یافته و دلیل اصلی آن استخراج مواد معدنی و به ویژه زغال سنگ از سوی امارت اسلامی و صادرات آن به پاکستان است.

از سوی دیگر به منظور توسعه و تنظیم روابط اقتصادی پاکستان و افغانستان در سال 2010 م قرارداد اپتا¹ (APTTA) بین دو طرف امضا شد و این قرارداد همچنان پابرجاست و امارت اسلامی مسئولیت تعهدات این قرارداد را بر عهده دارد و می تواند از امتیازات آن بهره مند شود. همچنین تجارت منطقه ای بین پاکستان و افغانستان وجود دارد، یعنی بر اساس توافقنامه APTTA، پاکستان می تواند از طریق افغانستان با آسیای

¹ Afghanistan-Pakistan Transit Trade Agreement (APTTA)

مرکزی تجارت کند، و افغانستان می تواند از طریق پاکستان با هند تجارت کند، و هر دو طرف می توانند در پروژه های محلی نیز شرکت کنند. که CASA 1000 و TAPI نمونه های خوبی آن هستند.

در مجموع روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان دارای سه بخش است: تجارت دوجانبه، تجارت ترانزیتی و تجارت منطقه ای. در این مقاله تحلیلی کوتاه به این سه بخش می پردازیم.

ترانزیت بین پاکستان و افغانستان

به منظور امضای موافقتنامه توسعه همکاری های ترانزیتی بین افغانستان و پاکستان در سال 2008 م مذاکرات آغاز شد که در سال 2010 م توافقنامه ای به نام آپتا توسط وزرای تجارت دو کشور امضا شد. این موافقتنامه که دارای 58 ماده است حتی در زمان حاکمیت فعلی امارت اسلامی نیز نافذ است، اگرچه در اجرای برخی از مواد این قرارداد موانعی وجود دارد، اما در مجموع این موافقتنامه نافذ بوده و هر دو طرف بر آن استناد کرده می تواند.

بر اساس این قرارداد، هر دو کشور می توانند به قلمرو یکدیگر دسترسی داشته باشند و از آن برای تجارت ترانزیتی استفاده کنند. بر اساس این قرارداد، افغانستان از سه بندر بزرگ پاکستان (بندر کراچی، گوادر و قاسم) و دو کشور، یعنی از طریق سوست/تاشقرغان به چین و از طریق مرز واگه به هند، دسترسی ترانزیتی پیدا می کند. البته لازم به ذکر است که تیلر های افغانی (موتورهای بزرگ باربری) در مرز واگه تخلیه و با کانتینرها و تیلر های هندی به هند منتقل می شوند. همچنین تیلر های افغانستان نمی توانند کالاهای هندی را از آن طرف حمل کنند باید از آن طرف خالی بیایند.

پاکستان همچنین می تواند از طریق اسلام قلعه و زرنج افغانستان با ایران، از طریق بندر حیرتان با ازبکستان، از طریق بندر شیرخان با تاجکستان و از طریق آقینه و تورغوندی با ترکمنستان ترانزیت برقرار کند.ⁱⁱⁱ

در تجارت ترانزیتی بین دو کشور موانعی وجود دارد که در اینجا کوتاه به آنها اشاره می کنیم:

۱ - بسته شدن مرز ها بین پاکستان و امارت اسلامی: در سال 2021 م پس از حکومت امارت اسلامی در ماه اگست، چندین بار مشکلاتی بین پاکستان و امارت اسلامی در مرز تورخم یا سپین بولدک به وجود آمده است و این مرز چندین بار به منظور تجارت و رفت و آمد مردم بسته شده است که ضرر مالی به تجار دو طرف وارد کرده است. در ماه فبروری سال 2023م، دروازه تورخم توسط امارت اسلامی برای هر نوع رفت و آمد و تجارت بسته شد. این دروازه به مدت سه روز بسته بود و تجارت بین دو کشور متوقف شد و بر روابط اقتصادی دو کشور نیز تأثیر منفی گذاشت. به گفته سیدضیاءالحق سرحدی، رئیس اتاق مشترک تجارت و صنایع پاکستان و افغانستان، به دلیل بسته شدن دروازه تورخم، 6000 تیلر و موتور های باربری کلان در هر دو جهت بند مانده بودند که به هردو طرف میلیون ها دالر خسارت وارد کرده است. به گفته مقامات امارت اسلامی، به

دلیل عمل نکردن طرف پاکستانی به وعده های خود در زمینه ترانزیت و رهایی بیماران، دروازه بسته شد.^{iv} برای حل این اختلافات مرزی و تجاری، امیرخان متقی وزیر امور خارجه امارت اسلامی و بلاول بهتو زرداری وزیر امور خارجه پاکستان، در ماه می 2023 م آنها در اسلام آباد ملاقات کردند و هر دو طرف توافق کردند که تجارت دوجانبه را گسترش دهند، در مبارزه با تروریسم همکاری کنند و به نگرانی های مرزی پایان دهند.^v

۲ - موانع سر راه تجارت ترانزیتی با هند: اولین مانع در خود قرارداد APTTA است که اجازه نمی دهد کانتینرها و تیلر های افغانستان برای رفتن به هند از مرز عبور کنند و تیلر های افغانستان از آن طرف خالی برمی گردند این یک ضرر بزرگ برای تجار افغان است و دومین مانع در حال حاضر روابط بد هند و امارت اسلامی است، زیرا هند هنوز سفارت افغانستان در دهلی را به امارت اسلامی تحویل نداده است و در دو سال گذشته برای محصلین، بیماران و افغانان عادی صدور هر نوع ویزه را متوقف کرده است و طبیعی است که این اقدام بر تجارت ترانزیتی با هند از طریق پاکستان تاثیر منفی میکند.

۳- توقیف کانتینرهای افغانستان در بنادر کراچی و گوادر و هزینه تأخیر ناعادلانه: بازرگانان افغان باید در بندر کراچی و گوادر اسناد مالیاتی و سایر اسناد را تمام کرده و در ظرف 12 روز اموال خود را دریافت کنند. اگر این کار از 12 روز بیشتر را در بر گیرد، دولت پاکستان روزانه 60 دالر و سپس 80 دالر از تاجر افغان دریافت می کند و بعد از هر بیست روز جریمه افزایش می یابد. پاکستان برای به دست آوردن این پول موانعی ایجاد می کند تا کانتینرهای افغانستان به تاخیر بیفتد تا درآمد بیشتری کسب کنند که مانعی در ترانزیت دو کشور است.

محدودیت های جدید بالای تجارت ترانزیتی افغانستان: در حال حاضر جدی ترین موضوع؛ برخی سیاست های اخیر پاکستان در زمینه تجارت و تجارت ترانزیتی با افغانستان است که به نظر می رسد به روابط اقتصادی دوجانبه آسیب جدی وارد کند. به عنوان مثال، اخیراً وزارت تجارت پاکستان صادرات 212 قلم جنس را به افغانستان ممنوع کرده است که شامل 17 نوع پوشاک، انواع پلاستیک، وسایل نقلیه، چای، اقلام ارایشی و ده ها لوازم صحتی میباشد. علاوه بر این، صادرات میوه های تازه و خشک، لوازم خانگی مانند یخچال و غیره به افغانستان ممنوع شده است. پاکستان دو روز پیش بر چندین کالای وارداتی از افغانستان تعرفه گمرکی ۱۰ درصدی وضع کرده بود.

تجارت دوجانبه

در مجموع، دو سال گذشته نشان داده است که تجارت دوجانبه میان افغانستان و پاکستان در حال افزایش است. در سال 2021 م، کل تجارت دوجانبه بین دو کشور یک میلیارد و ششصد و شصت و هشت میلیون (1668.44) بوده است که در سال 2022 این سطح به یک میلیارد و هشتصد و 61 میلیون (1861/64) افزایش یافت. سال 2021 م در مقایسه با سال 2022 م تجارت دوجانبه بین دو کشور 12 درصد افزایش یافته

است. در سال 2021 افغانستان به ارزش 867.03 میلیون دالر از پاکستان کالا وارد کرده است. در 2022م این سطح به 968.43 میلیون دالر افزایش یافت. همچنین در سال 2021م، 801 میلیون دالر کالا از افغانستان به پاکستان صادر شده است که این میزان در سال 2022م به 893 میلیون دالر افزایش یافت.^{vi}

از پاکستان مواد طبی، برنج، روغن نباتی، پلاستیک، مواد غذایی، سیمنت، ساجق، آلومینیم، میوه های تازه و سبزیجات در سطح بالایی به افغانستان صادر می شود و زغال سنگ، انگور، توت زمینی، سیب و سایر میوه های تازه، پنبه، بادنجان رومی، پیاز، آهن، بادرنگ، میوه خشک و سایر اقلام از افغانستان به پاکستان صادر می شود.^{vii}

اگر از نظر سیاست های اخیر بازنگری شود، پیش بینی می شود که تا پایان سال 2023م، سطح تجارت دوجانبه به دو میلیارد دالر خواهد رسید، زیرا بر اساس داده ها، در سال 2023م هر ماه، تجارت دوجانبه افزایش قابل توجهی دارد. به عنوان مثال، در ماه جولای سال 2023م تجارت دوجانبه 99.98 میلیون دالر بود اما در اگست همین سال تجارت دوجانبه به 135.30 میلیون دالر افزایش یافت. افغانستان در ماه اگست به ارزش 76 میلیون و 400 هزار دالر از پاکستان کالا وارد کرده و به ارزش 58 میلیون و 900 هزار دالر به پاکستان صادر کرده است.^{viii} اگر تجارت دوجانبه ماهانه در این سطح افزایش یابد، پیش بینی می شود تجارت دوجانبه به دو میلیارد دالر برسد.

تجارت منطقه ای

موضوع مهم دیگر در روابط اقتصادی پاکستان و امارت اسلامی، کریدور (China-Pakistan Economic Corridor) (CPEC) اقتصادی چین و پاکستان است. چین می خواهد افغانستان را به بخشی از این دهلیز تبدیل کند و چندین بار در این مورد با طرف های پاکستانی گفتگو کرده است. چین می خواهد از نفوذ اقتصادی و دیپلماتیک پاکستان در افغانستان حمایت کند و از این طریق چین می خواهد کریدور اقتصادی دوجانبه با پاکستان (CPEC) را به یک کریدور اقتصادی چندجانبه به نام (CAICAP, China, Afghanistan, Iran, Central Asia and Pakistan) تبدیل کند.^{ix} از برنامه چین مشخص است که آنها می خواهند افغانستان بخشی از پروژه یک کمربند یک جاده باشد و سیپیک نیز بخشی از این پروژه است، بنابراین اگر افغانستان بخشی از سیپیک شود، به این معنی است که روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان از این راه تقویت می شود و تجارت بین آنها بیشتر تقویت خواهد شد.

در ماه می 2023م، وانگ یی، وزیر امور خارجه چین از پاکستان بازدید کرد و با بلاول بهتو زرداری وزیر امور خارجه پاکستان، عارف علوی رئیس جمهور و جنرال آصف منیر فرمانده ارتش، دیدار کرد و در مورد سیپیک گفتگوی مفصلی با وی داشت که در آن وزیر خارجه چین از طرف پاکستانی خواستار برقراری امنیت شد زیرا بدون امنیت اجرای سیپیک و پروژه های مشابه غیر ممکن است. همچنین وزیر امور خارجه چین از طرف

پاکستانی خواست از امنیت آن دسته از چینی های که در شرکت های چینی در پاکستان کار می کنند و با توسعه اقتصادی پاکستان همکاری می کنند، محافظت کند.^x

همچنین در زمینه تجارت منطقه ای پروژه هایی با آسیای میانه به امضا رسیده است که پاکستان و افغانستان در آن مشارکت دارند و هر دو طرف از آن بهره مند می شوند که در اینجا به آنها اشاره می کنیم:

1- **پروژه تاپی:** این پروژه در سال 2015 در 13 دسمبر بین ترکمنستان، افغانستان، پاکستان و هند امضا شد. از طریق این پروژه سالانه 33 میلیارد متر مکعب گاز به کشورهای عضو منتقل می شود. بر اساس این پروژه، گاز از دولت آباد ترکمنستان آغاز می شود و از طریق سرک 1800 کیلومتری از طریق هرات - قندهار در افغانستان به کویت و ملتان پاکستان و از آنجا به فضیلکه (Fazilka) در هند می رسد. برنامه این بود که کارهای این پروژه در سال 2010 م آغاز و در سال 2015 م برای بهره برداری سپرده شود اما تاکنون اینطور نشده است.^{xi}

2- **کاسا - ۱۰۰۰:** این پروژه برق در سال 2016 م بین قرغیزستان، تاجکستان، افغانستان و پاکستان امضا شد. کل بودیجه این پروژه 1.2 میلیارد دالر برآورد شده بود و پیش بینی می شد که تا پایان سال 2019 انتقال برق آغاز شود. از طریق این پروژه، برق از قرغیزستان به تاجکستان، از تاجکستان به افغانستان و از طریق افغانستان به پیشاور پاکستان منتقل می شود. افغانستان از طریق این پروژه 300 میگاوات و پاکستان 1000 میگاوات برق خواهد داشت، اما کار تا هنوز تکمیل نشده است.^{xii}

3- **تاپ - ۵۰۰:** در ماه دسمبر سال 2015 م، ترکمنستان، افغانستان و پاکستان این پروژه برق را امضا کردند که از طریق آن 2000 مگاوات برق از ترکمنستان به افغانستان و از افغانستان به پاکستان منتقل می شود. هزینه این پروژه 150 میلیون دالر است که بانک توسعه آسیایی وعده پرداخت آن را به صورت قرض داده است. انتظار می رفت که در سال 2018 م کار پروژه در ربع اول سال آغاز شود اما تا هنوز نا تکمیل مانده است.^{xiii}

موانع بر سر راه روابط اقتصادی دوجانبه

1. **عدم به رسمیت شناختن امارت اسلامی:** در مقابل تجارت ترانزیتی، منطقه ای و دوجانبه، به رسمیت نشناختن امارت اسلامی مانع بزرگی است که اجازه توسعه این تجارت را نمی دهد.
2. **تحریم های اقتصادی بالای امارت اسلامی توسط ایالات متحده آمریکا و متحدانش:** تحریم های اقتصادی مانع بزرگی در مقابل هر نوع کسب و کاری است. تحت حاکمیت امارت اسلامی، برخی از فعالیت های بانکی در افغانستان تحت محدودیت است و تاجران به دلیل این محدودیت ها نمی توانند به صورت دست باز تجارت کنند.

3. **وخامت روابط سیاسی:** اخیراً حوادث امنیتی در پاکستان افزایش یافته است که تحریک طالبان پاکستان مسئولیت بیشتر آنها را بر عهده گرفته است. طبق آمار رسمی، تنها در طول سال 2023م 300 حمله در خیبر پختونخوا صورت گرفت که بیشتر آنها توسط تحریک طالبان پاکستان انجام شده است. آخرین حادثه ماه گذشته در باجور اتفاق افتاد که بر اثر آن بیش از 54 نفر کشته شدند. مقامات عالی پاکستان امارت اسلامی را مسئول این حادثه دانستند. دولت پاکستان و به ویژه فرمانده ارتش جنرال عاصم منیر مدعی شده اند که اتباع افغان در این حادثه دست داشته اند و آنها از افغانستان آمده بودند. امارت اسلامی این اتهامات را رد کرد و ذبیح الله مجاهد، سخنگوی امارت اسلامی در توئیتر نوشت: پاکستان به دلیل حادثه اخیر امنیتی به جای تشدید امنیت خود، بار دیگر افغانستان را مقصر دانست. امارت اسلامی اصرار دارد که از چنین حوادثی حمایت نمی کند بلکه آنها را محکوم می کند، امارت اسلامی مسولیت جلوگیری حملات در پاکستان را ندارد، بلکه پاکستان باید امنیت خود را خودشان تقویت کنند.

بدتر شدن روابط سیاسی پاکستان و امارت اسلامی بر روابط اقتصادی دو کشور تأثیر منفی گذاشته و مانعی بر سر راه گسترش این روابط است.

نتیجه

روابط اقتصادی میان امارت اسلامی و پاکستان در سه زمینه وجود دارد، یکی در بخش ترانزیت، دیگری در بخش تجارت دوجانبه و دیگری در بخش تجارت منطقه ای. تجارت دوجانبه بین دو کشور در حال افزایش است و خوبی این اینست که در مقایسه با دوره جمهوریت، توازن و بیلانس صادرات و واردات در امارت در حالت تعادل روان است و دلیل اصلی آن استخراج و صادرات مواد معدنی از افغانستان است. در تجارت منطقه ای نیز فرصت هایی وجود دارد و امارت اسلامی می تواند از آن برای پیگیری پروژه امضا شده اپتا (APTTA) در زمان جمهوریت و تقویت اقتصاد افغانستان استفاده کند، که فرصت خوبی برای هر دو طرف است.

با همه این اوصاف، تنش در روابط سیاسی دو کشور همواره بر مبادلات اقتصادی سایه منفی انداخته است که منشأ سیاست های تند اخیر پاکستان در روابط اقتصادی با افغانستان است. بنابراین به نظر می رسد که توسعه روابط اقتصادی دو کشور بدون احیای روابط سیاسی دشوار باشد.

پیشنهادات

1. به عنوان همسایه مهم افغانستان، باید با پاکستان روابط سیاسی را بهتر کرد تا روابط اقتصادی دو طرف تقویت شود زیرا بدتر شدن روابط سیاسی بر روابط اقتصادی تأثیر منفی گذاشته است.

2. توافقنامه APTTA بین دو کشور از نظر ترانزیت فرصت خوبی است و هر دو طرف باید تلاش کنند تا موانع پیش روی این توافق را از بین ببرند و برای اجرای همه جانبه آن تلاش کنند.
3. امارت اسلامی باید در دو بعد سیاسی و اقتصادی با پاکستان مذاکرات جدی داشته باشد تا سوءتفاهمات موجود برطرف شود و در صورت نتیجه منفی مذاکرات راه های جایگزین را به طور جدی در نظر بگیرد.
4. امارت اسلامی تلاش های همه جانبه را برای اجرای پروژه های منطقه یی امضا شده آغاز کند، زیرا اکنون در افغانستان صلح برقرار است و فرصت بهتر از همیشه برای تطبیق این پروژه ها وجود دارد. پایان

منابع

- ⁱ Larry Hanauer and Peter Chalk, India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan: Implications for the United States and the Region, RAND Corporation, 2012, P. 27. Access Date: 28/DEC/2020, Available at: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt1q6105.10>
- ⁱⁱ Shoaib Ahmad Rahim. Afghanistan's Dependence of Pakistan: Trade, Transit and the cost of Being Landlocked, Kardan Journal of Economic and Management science, Access link: <https://kardan.edu.af/data/public/files/KJEMS-4th-3.pdf>
- ⁱⁱⁱ Mohammad Zubair Khan. Pakistan-Afghanistan Trade: Political Economy Analysis, The Asia Foundation, Access link: https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2016/06/Political_Economy_Analysis_Dr_Khan.pdf
- ^{iv} Thousands of trucks stuck at Afghan-Pakistan border crossing, Al-Arabiya News, 21 February, 2023, Access link: <https://english.alarabiya.net/News/world/2023/02/21/Thousands-of-trucks-stuck-at-Afghan-Pakistan-border-crossing>
- ^v Pakistan, Afghanistan agree to boost trade, lower border tensions, ALJAZEERA, 8 May 2023, Access link: <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/8/pakistan-afghanistan-agree-to-boost-trade-lower-border-tensions>
- ^{vi} <https://www.nation.com.pk/17-Jul-2023/pak-afghanistan-bilateral-trade-grown-by-12pc>
- ^{vii} Shahzad Paracha, Pakistan, Afghanistan bilateral trade increases 66 percent since Taliban rule, October 12, 2022, Access link: <https://www.pakistantoday.com.pk/2022/10/12/pakistan-afghanistan-bilateral-trade-increases-66-percent-since-taliban-rule/#:~:text=Pakistan%2C%20Afghanistan%20bilateral%20trade%20increases%2066%20percent%20since,thus%20increasing%2066.60%25%20in%20trade%20between%20two%20countries.>

- viii <https://www.pakistantoday.com.pk/2023/09/11/pakistan-afghanistan-bilateral-trade-increase-35-to-135-30-million-in-august-2023/>
- ix Ashraf Jehangir Qazi, Pakistan's Afghanistan policy, DAWAN News, August 17, 2023, Access link: <https://www.dawn.com/news/1770589/pakistans-afghanistan-policy>
- x Munir Ahmed, Pakistan, Afghan Taliban Agree to Boost Trade, Lower Tension, THE DIPLOMAT, May 08, 2023, Access link: <https://thedi diplomat.com/2023/05/pakistan-afghan-taliban-agree-to-boost-trade-lower-tension/>
- xi (Amina Khan, AFGHANISTAN AND REGIONAL CONNECTIVITY, INSTITUTE OF STRATEGIC STUDIES ISLAMABAD, Aug 6, 2019, P. 3.)
- xii (M. Azim Wardak, Infrastructure Connectivity in Afghanistan, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 2017, P. 12.)
- xiii (...), Work on TAP-500 to start in Q1 2018, Economist Intelligence, 2017, Access link: [Work on TAP-500 to start in Q1 2018 \(eiu.com\)](#)

مرکز مطالعات استراتژیک و منطقوی یک نهاد مطالعاتی غیردولتی و غیرانتفاعی می باشد که در سال ۱۳۸۸ خورشیدی در شهر کابل بنیان نهاده شده است. این مرکز از طریق پژوهش های دقیق و بی طرفانه خویش به منظور ارزیابی و غنای پالیسی ها در افغانستان و منطقه فعالیت می کند.

ارتباط با ما:

ایمیل: csrskabul@gmail.com info@csrskabul.com

وب سایت: www.csrskabul.net - www.csrskabul.com

 : +93780618000

تماس: +۹۳۷۸۰۶۱۸۰۰۰

www.csrskabul.com

info@csrskabul.com